

ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНОЮ ПІДГОТОВКОЮ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті проаналізовано роль і місце принципів у методології управління професійною підготовкою майбутніх фахівців. Висвітлено класифікації принципів управління, наведених у науковій літературі. Розкрито зміст принципів управління професійною підготовкою майбутніх фахівців.

Ключові слова: професійна підготовка, управління, принципи управління.

Зміна парадигми освіти в сучасному інформаційному просторі передбачає формування самостійності, активної життєвої позиції особистості, здатної ініціативно вирішувати професійні та життєві питання в досягненні власних і соціально значущих цілей. Завдання, які у зв'язку із цим постають перед національною системою освіти, вимагають відповідних змін управлінської діяльності керівників освітніх установ, зокрема, вищих навчальних закладів.

Як справедливо зазначив В.Г. Кремень, професійна освіта потребує кардинальної модернізації в напрямі відповідності структури та змісту підготовки фахівців перспективним потребам, зміни парадигми організаційного і кадрового забезпечення навчально-виховного процесу, підвищення якості навчального процесу за рахунок оптимізації змісту навчання та шляхом запровадження інноваційних педагогічних технологій, гуманізації й гуманітаризації [1]. Доповнюючи це міркування, зазначимо, що з огляду на зміну парадигми освіти в умовах інноваційного розвитку суспільства суттєвої модернізації потребує і парадигма управління професійною підготовкою. Це зумовлює актуальність розроблення наукових основ управління, спрямованого на формування професійної компетентності майбутніх фахівців у вищій школі.

Принципи управління професійною підготовкою майбутніх фахівців є складовою методології управління, яка має бути покладена в основу практичного керівництва у вищому навчальному закладі.

Мета статті – аналіз концептуальних підходів до визначення принципів управління професійною підготовкою майбутніх фахівців в умовах інформаційного суспільства.

Для виокремлення принципів управління професійною підготовкою майбутніх фахівців у вищій школі будемо розглядати цей феномен як фундаментальні, теоретично обґрунтовані й практично перевірені положення, що мають об'єктивну, реальну природу, відображають стійкі тенденції та закономірності, притаманні системі управління [2].

Принципи управління мають відповідати його об'єктивним закономірностям, відображати його основні властивості, розкривати фактори, що впливають на функціонування та розвиток системи управління професійною підготовкою майбутніх фахівців, встановлювати зв'язок теорії з практикою управлінської діяльності через подання вимог і правил її адекватної реалізації.

Аналіз наукових праць з проблем управління дає змогу констатувати, що в науковій літературі подано багато варіантів формулювання принципів управління, різною є і їх кількість. Це пояснюється рівнем узагальнення при здійсненні

аналізу системи управління, певним суб'єктивізмом того чи іншого автора, що відображає його світоглядну позицію.

Проведений аналіз визначених ученими принципів управління освітніми системами засвідчив їх значну різноманітність, що, на нашу думку, свідчить про необхідність подальших досліджень цієї проблеми. Цілком погоджуємося з висновком В.В. Олійника, який є актуальним і сьогодні: “Автори більшості систем принципів не надають їм, на жаль, ознак самої системи” [3, с. 211].

Проаналізуємо принципи управління, наведені в науковій літературі, в контексті управління навчальними закладами, зокрема вищими.

Так, В.І. Бондар, аналізуючи організацію внутрішньошкільного управління, виділяє такі її принципи:

- активної рівноваги – розвиток системи відбувається у процесі активної діяльності суб'єктів і об'єктів управління та відносин, у які вступають між собою учасники цієї діяльності;
- інформаційного зв'язку – керованість системи залежить від якості інформації, що виробляється, та наявності інформаційного зв'язку між її джерелами й адресатами, які перебувають у діалогічній єдності;
- субординації, сутність якого полягає в тому, щоб забезпечити оптимально сприятливу співпорядкованість педагогічного керівництва та творчої праці вчителів [4].

Безумовним науковим здобутком автора є те, що вперше у вітчизняній педагогіці закономірності та принципи управління школою були розроблені вченим як цілісна система. У подальшому розгляд принципів управління з позиції системного підходу розкрито у працях О.М. Галуса, В.І. Маслова, А.М. Новікова, Д.А. Новікова, А.С. Пономарьова, А.Г. Романовського, Л.Л. Товажнянського, Є.М. Хрикова, Е.В. Яковлева. Таку позицію авторів поділяємо і ми.

Розглядаючи наукові основи управління загальноосвітніми навчальними закладами, В.І. Маслов [2] зазначає, що проблему визначення та систематизації принципів управління передчасно вважати вирішеною. Тому він приділив їй значну увагу при обґрунтуванні наукових основ управління. Як констатує вчений, на підставі системного аналізу конституційно-законодавчої основи та юридично-нормативної бази освіти й управління нею в Україні, теорії та практики соціального управління в державі, наукових досліджень і реалій щодо управління навчальними закладами та відповідно до сучасних соціально-економічних і культурно-освітніх процесів, які відбуваються в нашому суспільстві і країнах зарубіжжя, доцільним є виділення таких принципів: спрямовуючої вирішальності державно-громадського впливу; гуманізації та поваги до особистості; демократизації; науковості; психологізації; інноваційності; адаптивності; єдності централізму, одноосібності та колективності; уваги до кадрів; інформаційної надійності; моделюючого прогнозування; функціональної структуризації; оперативної регулятивності; зворотного зв'язку; корекції; маркетингу; господарської раціональності та ділової ініціативи; конкурентоспроможності; законоповаги [3, с. 68].

Близьким до наведеного є перелік принципів управління навчальним закладом, запропонований Є.М. Хриковим. Учений виокремлює такі принципи:

- прогностичності управління;
- єдності державних і внутрішніх механізмів управління;
- взаємовизначення керівної та керованої підсистем;
- науковості управління навчальним закладом;
- оптимального співвідношення оперативно-поточного і цільового стратегічного управління;

- цілісності умов, необхідних для реалізації мети навчального закладу;
- спрямованості управління на реалізацію творчого потенціалу педагогічної праці;
- професіоналізму особистості та діяльності керівника навчального закладу;
- оптимального співвідношення цілеспрямованих управлінських впливів, самоорганізації та саморегулювання;
- планомірності управління навчальним закладом;
- оптимальної структури управління;
- зворотного зв'язку;
- необхідної розмаїтості;
- цілісності функцій управління [5].

З іншої позиції визначають основні принципи освітнього менеджменту В.В. Крижко й І.О. Мамаєва. Цінність позиції авторів полягає в розкритті аксіологічного потенціалу управління. На думку вчених, до принципів освітнього менеджменту належать такі:

1. Глибоке переконання в сучасних етичних цінностях.
2. Розвинута внутрішня корпоративна культура.
3. Цілісний погляд на людину.
4. Особисті стимули в роботі.
5. Заохочення різних поглядів та консенсус.
6. Єдиний статус усіх працівників.
7. Постійна підготовка та перепідготовка персоналу.
8. Політика повної зайнятості.
9. Орієнтація на якість.
10. Колегіальне прийняття рішень.
11. Максимальне делегування повноважень.
12. Заохочення горизонтальних зв'язків [6].

Розглядаючи принципи управління у дисертаційній роботі, присвяченій педагогічному управлінню процесом адаптації особистості в системі ступеневої освіти, О.М. Галус об'єднує принципи управління у такі групи: методологічні, педагогічні, організаційні.

До методологічних принципів ученим віднесено: соціальної зумовленості; науковості; конкретно-історичного підходу; системності; діалектичної суперечності; єдності якості та кількості; розвитку; неперервності; каузальності (причинності); демократичного централізму. Як зазначає автор, ці принципи є основоположними для педагогічного управління. Група цих принципів пронизує всі структурні елементи педагогічного управління процесом адаптації, будучи об'єктивним фундаментальним підґрунтям його успішного функціонування.

Як педагогічні принципи управління автором визначено такі: єдність навчання і виховання; комплексність; оптимізація; наступність і перспективність; цілеспрямованість; збалансованість теорії та практики; зв'язок із життям, передовим досвідом; варіативність і диференціація; спеціалізація; систематичність; доступність; наочність; активність і самостійність навчання; єдність колективних та індивідуальних форм. Група цих принципів об'єднує провідні фундаментальні положення, які впливають із закономірностей, умов і вимог, пов'язаних з педагогічним управлінням процесом адаптації особистості.

Група організаційних принципів визначає процеси, пов'язані з педагогічним управлінням і організаційною структурою процесу адаптації особистості в системі ступеневої освіти як загалом, так і окремих її компонентів. До таких принципів ученим віднесено: принципи єдності менеджменту (наукового, соці-

льно-культурного, адміністративного, освітнього тощо); поєднання централізації з децентралізацією; всезагальності й обов'язковості; керованості; плановості та перспективності; регульованості та координації; контролю; раціональності використання матеріальної бази, її розвитку відповідно до вирішуваних завдань; забезпечення гігієнічних і психофізіологічних умов навчання і відпочинку; добору, раціональної підготовки, розстановки і використання людського потенціалу; стимулювання [7]. На наш погляд, запропонована класифікація принципів є досить комплексною та структурованою, проте у переліку принципів педагогічного управління представлені й принципи навчання (доступність; наочність; активність і самостійність навчання), що порушує логіку виокремлення перших.

Заслуговує на увагу класифікація принципів управління, наведена Є.В. Яковлевим у дослідженні, присвяченому управлінню якістю освіти у вищому навчальному закладі [8]. Як теоретичну основу виокремлення принципів управління вчений виділяє методологічні підходи до організації управління. На думку автора, кожному з визначених підходів має відповідати комплекс принципів. Розглядаючи систему управління якістю освіти у вищому навчальному закладі, науковець виділяє в її складі три підсистеми відповідно до визначених системного, синергетичного та кваліметричного підходів.

Перша підсистема принципів відображає системний підхід та містить принципи цілісності, неаддитивності, системної вкладеності, цілеспрямованості, стійкості, керованості.

Друга підсистема принципів відображає синергетичний підхід і містить принципи керівних параметрів, біфуркацій, самоорганізації, потенційних бар'єрів, незворотності, інформаційного характеру внутрішньосистемного часу, кооперативності, випереджального реагування на інформацію, диференціації при опорі.

Третя підсистема відображає кваліметричний підхід і включає принципи інформативності, оптимальності, точності, технологічності, уніфікованості, доступності.

Систематизація принципів управління, ідея розгляду їх у чіткій відповідності з визначеними підходами є вагомим здобутком Є.В. Яковлева, його внеском у поглиблення розуміння цілісної природи управлінської діяльності. Разом з тим слід відзначити, що принципи не пов'язуються ним із закономірностями управління, хоча останні є найважливішою складовою його наукових основ. Дискусійним виглядає і сам перелік принципів та їх розподіл за підсистемами. Так, на нашу думку, принцип інформативності можна віднести також і до першої, і до другої підсистеми, принцип оптимальності – до першої.

Значущою, з точки зору управління формуванням професійної компетентності майбутніх викладачів вищої школи, є систематизація принципів управління, подана А.М. Новіковим [9]. Ученим запропоновано дворівневу структуру принципів управління: основні, ключові, базові принципи ("керівні ідеї"), які мають фундаментальне, стратегічне значення, та принципи, котрі розкривають сутність різних аспектів реалізації саме цих фундаментальних принципів.

Автором виділено такі чотири "керівні ідеї":

- 1) гуманізації освіти;
- 2) демократизації освіти;
- 3) безперервної освіти;
- 4) випереджальної освіти.

Серед принципів, які реалізують ці ідеї, головними (із запропонованих А.М. Новіковим) при здійсненні компетентісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх фахівців нам видаються такі:

1) принципи, які реалізують ідею гуманізації освіти:

- гуманітаризації освіти, що забезпечує посилення її обов'язкової для всіх гуманітарної складової, яка включає естетичне, етичне, економічне, правове й екологічне навчання та виховання студентів;
- фундаменталізації освіти, що вимагає посилення наукової та методологічної підготовки студентів;
- діяльнісної спрямованості освіти, яка досягається поєднанням формування теоретичних знань студентів з їх практичними потребами, ціннісними орієнтаціями;
- національного характеру освіти, умовою реалізації якого є побудова системи виховної роботи на основі національної ідеї;

2) принципи, які реалізують ідею демократизації освіти:

- самоорганізації навчальної діяльності студентів, яка передбачає перехід з позиції “педагог веде студента за собою” в позицію “студент йде вперед”, посилення ролі самостійної роботи студентів;
- співробітництва педагогів і студентів, у рамках якого педагог змінює позицію “над тим, хто навчається” на позицію “разом з тим, хто навчається”;
- відкритості освітніх установ, під якою в цьому випадку розуміється розвиток ринкових відносин у системі освіти (розвиток ринку освітніх послуг) та розширення відкритих зв'язків із соціальними та зарубіжними партнерами;

3) принципи, які реалізують ідею безперервної освіти:

- базової освіти, що забезпечує основу для подальшого руху людини в освітньому просторі за всіма можливими векторами;
- багаторівневості освітніх програм, що передбачає введення освітніх програм різних рівнів і ступенів;
- маневреності освітніх програм, яка досягається створенням технологій “стикування” змісту освітніх програм різних напрямів, рівнів і ступенів;
- наступності освітніх програм, яка досягається створенням “наскрізних” стандартів освіти всіх рівнів і ступенів, “наскрізного” змісту освітніх програм;
- гнучкості організації форм навчання, що передбачає розвиток заочної, дистанційної форм навчання, екстернату;

4) принцип, який реалізує ідею випереджальної освіти, реалізується, зокрема через принцип саморозвитку особистості студентів, включаючи її інтелектуальну, емоційно-вольову та сенсорно-рухову сфери.

Виходячи з особливостей управління в умовах динамічних змін, притаманних сучасному суспільству, наукову цінність мають принципи адаптивного управління, яке ґрунтується на теорії нестабільності та синергетичному підході до аналізу ситуацій і до процедури прийняття управлінського рішення. Засновницею української наукової школи адаптивного управління Г.В. Єльніковою виділено такі принципи адаптивного управління:

1) пріоритетного визнання розвитку людини і визначальності природного шляху його здійснення, який полягає в усвідомленні визначальної ролі природного шляху розвитку людини: чим меншою є примусовість, тим більше прогресує розвиток;

2) управління через самоуправління, який означає активізацію дій людини щодо управління власною діяльністю та діяльністю організації;

3) резонансу, який наголошує, що необхідною умовою включення людини в активну діяльність є виклик резонансу; резонанс може не лише забезпечити подальший розвиток уже діючих здібностей, нахилів, а й пробудити “сплячі” задатки людини;

- 4) адаптивності, який передбачає взаємну адаптацію цілей управлінців і виконавців за вертикаллю та горизонталлю;
- 5) мотивації, який полягає у спонуканні до дії для досягнення мети;
- 6) постійного підвищення компетентності, який передбачає задоволення потреби визнання і самоствердження, що стимулює діяльність людини;
- 7) спрямованої самоорганізації, який ґрунтується на більш повному використанні інтелектуальних та морально-психологічних резервів управління;
- 8) кооперації, відповідно до якого організуються спільні дії за вертикаллю і в горизонтальних шарах управлінської системи;
- 9) моніторингу, який наголошує на необхідності проведення поточного самоаналізу та самоспрямування процесу на заданий результат;
- 10) кваліметрії, який полягає у кількісному вимірюванні якості роботи;
- 11) спільного прогнозування подальшого розвитку за аналізом результату, який означає проведення аналізу результатів діяльності як керівником, так і виконавцем та визначення на його підставі подальшого шляху діяльності людини, групи, організації;

12) відкритості передбачає відкритість внутрішніх зв'язків шляхом зняття психологічного захисту всіх учасників управлінського процесу та внутрішніх зв'язків, що реалізується через оприлюднення результатів діяльності організації [10].

Розкриваючи теоретичні засади адаптивного управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу, Т.А. Борова доповнює цей перелік принципом коучингу, який акцентує увагу на тому, що людина має в основі необмежений потенціал, який необхідно розвивати. Коуч є помічником у цьому процесі, проте сама людина обирає етапність дій і сама визначає напрям діяльності, а головне – сама несе відповідальність за свої дії [11].

Отже, намагання науковців не лише виокремити й обґрунтувати принципи управління, а й структурувати їх за певними ознаками, визначити відповідно до підходів та закономірностей управління, на нашу думку, посилює системність розуміння наукових основ останнього.

Виходячи з проведеного аналізу принципів управління, розкритих у психолого-педагогічній літературі, подамо власне бачення принципів управління професійною підготовкою майбутніх фахівців у вищій школі, при виявленні яких ми дотримувалися таких вимог: об'єктивності (принцип повинен співвідноситися з об'єктивно існуючою закономірністю управління); системності (сукупність принципів відповідає цілісному баченню природи управління формуванням професійної компетентності майбутніх викладачів вищої школи); теоретичної та практичної значущості (принцип повинен мати значення як для розвитку педагогічної теорії, так і для вдосконалення практики компетентісно орієнтованого управління).

Як принципи управління формуванням професійної компетентності майбутніх викладачів вищої школи ми виокремлюємо такі: гуманізації; демократизації; національно-державницького характеру освіти; соціокультурної зумовленості; цілеспрямованості; науковості; системності; єдності централізації та децентралізації; інформаційної достатності; зворотного зв'язку; адаптивності; моніторингу; маркетингу; психологізації; відкритості; динамічності; колегіальності; поєднання управління функціонуванням і розвитком системи управління; прогностичності; особистісно орієнтованої та діяльнісної спрямованості організації навчального процесу; командності.

Висновки. Виокремлені принципи є конкретним проявом закономірностей управління й основою для здійснення управлінських функцій. Принципи управ-

ління професійною підготовкою майбутніх фахівців у практичній діяльності керівника ВНЗ мають розглядатися як цілісна система: домінування або не дотримання одного з них призводить до зниження ефективності управління.

Список використаної літератури

1. Кремень В.Г. Філософія управління / В.Г. Кремень, С.М. Пазиніч, О.С. Понмарьов. – Х : НТУ “ХПІ”, 2008. – 524 с.
2. Маслов В.І. Наукові основи та функції процесу управління загальноосвітніми навчальними закладами : навч. посіб. / В.І. Маслов. – Тернопіль : Астон, 2007. – 150 с.
3. Олійник В.В. Теоретико-методологічні основи управління підвищенням кваліфікації педагогічних працівників профтехосвіти : моногр. / В.В. Олійник. – К. : Міленіум, 2003. – 594 с.
4. Бондарь В.И. Повышение эффективности подготовки директора школы к управлению процессом обучения в закладах : дис. ... доктора пед. наук : спец. 13.00.01 / Владимир Иванович Бондарь. – К., 1986. – 343 с.
5. Хриков Є.М. Управління навчальним закладом : навч. посіб. / Є.М. Хриков. – К. : Знання, 2006. – 365 с.
6. Крижко В.В. Аксіологічний потенціал державного управління освітою : навч. посіб. / В.В. Крижко, І.О. Мамаєва. – К. : Освіта України, 2005. – 224 с.
7. Галус О.М. Педагогічне управління адаптацією майбутніх учителів у системі ступеневої освіти : дис. ... доктора пед. наук: 13.00.06 / Олександр Мар'янович Галус. – К., 2008. – 407 с.
8. Яковлев Е.В. Внутривузовское управление качеством образования : моногр. / Е.В. Яковлев. – Челябинск : Издательство ЧГПУ, 2002. – 390 с.
9. Новиков А.М. Российское образование в новой эпохе. Парадоксы наследия, векторы развития / А.М. Новиков. – М. : Эгвес, 2000. – 272 с.
10. Сльникова Г.В. Адаптивне управління: сутність, характеристики, моніторингові системи : колективна монографія / Г.В. Сльникова, Т.А. Борова, О.М. Касьянова, Г.А. Полякова та ін. ; за заг. ред. Г.В. Сльникової. – Чернівці : Технодрук, 2009. – 572 с.
11. Борова Т.А. Теоретичні та методичні засади адаптивного управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу : дис. ... доктора пед. наук : спец.13.00.06 / Тетяна Анатоліївна Борова. – К., 2012. – 438 с.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2012.

Драч И.И. Принципы управления профессиональной подготовкой будущих специалистов в условиях информационного общества

В статье проанализированы роль и место принципов в методологии управления профессиональной подготовкой будущих специалистов. Освещены классификации принципов управления, представленных в научной литературе. Раскрыто содержание принципов управления профессиональной подготовкой будущих специалистов.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, управление, принципы управления.

Drach I. Principles of management professional training of future professionals in the information society

The paper analyzes the role and place of principles in management methodology professional training of future professionals. The classification management principles presented in the scientific literature were highlighted. Content of management principles professional training of future professionals was disclosed.

Key words: training, management, principles of management, competently oriented management.